

Kułakowski, Kazimierz

Odnowa teologii moralnej w polskich publikacjach posoborowych

---

Studia Teologiczne 1, 63-76

1983

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. KAZIMIERZ KUŁAKOWSKI

ODNOWA TEOLOGII MORALNEJ W POLSKICH PUBLIKACJACH POSOBOROWYCH

Treść: Wstęp; I. Odnowa dotycząca metody przekazu; II. Odnowa dotycząca treści przekazu; III. Odnowa ukazana w syntezie przekazu; Domówienie.

WSTĘP

Theologia semper renovanda est. To znane adagium ma swoje odniesienie do wszystkich dziedzin refleksji teologicznej.¹ Dotyczy więc również teologii moralnej. Jej odnowa była postulowana, a nawet przybrała konkretne, nowatorskie opracowania także w latach poprzedzających Sobór Watykański II.² Owe postulaty i nowe propozycje, dotyczące zagadnień moralności chrześcijańskiej, wpłynęły niewątpliwie na sformułowania soborowe, ukazujące kierunki przekształcenia treści teologii mo-

¹ Por. *Myśl posoborowa w Polsce*, Warszawa 1970.

² Z opracowań podręcznikowych obcojęzycznych przytoczyć można dla przykładu: F. Tillmann, *Handbuch der katholischen Moraltheologie*, Düsseldorf 1934; G. Thils, *Tendances actuelles en théologie morale*, Gembloux 1940; J. Leclercq, *L'Enseignement de la morale chrétienne*, Paris 1950; B. Häring, *Das Gesetz Christi*, Freiburg i. Br 1954.

Postulatorem i pionierem odnowy teologii moralnej na naszym polskim terenie jest ks. prof. dr hab. Stanisław Olejnik. Opublikował on między innymi: *Współczesne kierunki, zagadnienia i postulaty teologii moralnej*, Coll. Theol. 23 (1952) z. 1 s. 66—114; *O nowe drogi dla teologii moralnej*, Tamże 25 (1954) z. 4 s. 575—596; *Zasadnicze płaszczyzny współczesnej problematyki teologiczno-moralnej*, Roczn. Teol. Kan. 9 (1962) z. 3 s. 45—65; *Postulaty przedmiotowo-metodyczne dotyczące wykładu teologii moralnej*, Tamże 9 (1962) z. 2 s. 61—94; *Współczesne kierunki rozwoju teologii moralnej*. W: *Pod tchnieniem Ducha Świętego*, Poznań 1964, s. 457—487.

Kierunki odnowy teologii moralnej z okresu przedsoborowego ukazał ks. Edmund Barbasiewicz, *Rzut oka na współczesne tendencje teologiczno-moralne*, Roczn. Teol. Kan. 14 (1967) z. 3 s. 39—71.

Dorobek naukowy polskiej myśli teologiczno-moralnej poprzedzającej Vaticanum II opracowali: ks. S. Olejnik, *Ostatnie półwiecze katolickiej myśli etycznej w Polsce*, Aten. Kapł. 51 (1951) s. 105—146; Ks. S. Smoleński, *Wkład polskiej myśli teologicznej w odnowę katolickiej teologii moralnej w latach 1880 do 1939*, Studia Theol. Vars. 8 (1970) nr 2 s. 287—334.

Krótką historię polskiej myśli teologiczno-moralnej ukazał ks. F. Greniuk, *Zarys dziejów polskiej teologii moralnej*, Roczn. Teol. Kan. 22 (1975) z. 3 s. 5—21.

ralnej i metodę jej nauczania. Wskazania w tej materii znajdują się przede wszystkim w Dekrecie o formacji kapłańskiej *Optatam totius*. Czytamy tam:

„Szczególną troskę należy skierować ku udoskonaleniu teologii moralnej, której naukowy wykład karmiony w większej mierze nauką Pisma Świętego niech ukazuje wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie i ich obowiązek przynoszenia owoców miłości dla życia świata” (DFK 16).

Ciekawe, iż Sobór użył tu słowa „udoskonalenie”, a nie „odnowienie”. Nie można jednak owej różnicy werbalnej tłumaczyć w ten sposób, że dotychczasowe podręczniki teologii moralnej były i są dobre, lecz trzeba aby ukazały się jeszcze lepsze, bardziej pogłębione, a nie koniecznie opracowane zupełnie na nowo. Jakby nie było, określenie soborowe, co zaznacza ks. B. Inlender³, odpowiada rozpowszechnionemu przed Soborem pojęciu „odnowy” i tak też właściwie należy je rozumieć. Ważne przy tym jest to, iż „nie chodzi tu o wprowadzenie „nowej” moralności, wychodzącej naprzeciw efemerycznym roszczeniom przemijających ciągle sytuacji, ale o odpowiedź na znaki czasu stosownie do współczesnych wymagań i uwarunkowań Kościoła i ludzkości”⁴.

Co ma zatem objąć, do czego ma się odnosić posoborowa reforma teologii moralnej? Otóż w myśl wskazań Soboru, jak podkreśla ks. S. Olejnik⁵, odnowa ma dotyczyć zarówno treści, jak i sposobów przedstawiania teologii moralnej. Ma być pryncypialna, tzn. sięgać do samych podstaw struktury teologii moralnej, a jednocześnie integralna, tzn. objąć całą tę strukturę.

Jako pierwszy spośród teologów polskich, który jeszcze przed zakończeniem Vaticanum II, lecz już pod jego wpływem, wyszedł z nową propozycją przebudowy teologii moralnej, był ks. S. Smoleński. Myśl swoją przedstawił w 1964 r. w referacie dyskusyjnym nt. *Pojęcie powołania chrześcijańskiego w Konstytucji Lumen Gentium a budowa teologii moralnej*.⁶ Po raz pierwszy zaś problem odnowy etyki teologicznej wszedł pod obrady Sekcji moralistów polskich na ich dorocznym sympozjum naukowym we wrześniu 1967 r.⁷, a więc niespełna w dwa lata po Dekrecie soborowym *Optatam totius*. Problemem tym uczestnicy Sekcji zajmowali się jeszcze przez następnych kilka spotkań.⁸ Wygłoszone tam referaty, w większości wydane drukiem, jak również artykuły bezpośrednio publikowane, ukazują postulaty stawiane współczesnej teologii moralnej. Postulaty te domagają się odnowy zarówno od strony

³ *Odnowa teologii moralnej na uczelniach rzymskich*, Coll. Theol. 43 (1973) z. 1 s. 80.

⁴ Paweł VI, *Teologia moralna a świat współczesny*, Aten. Kapł. 65 (1973) s. 4.

⁵ *Polska myśl teologicznomoralna wobec inspiracji II Soboru Watykańskiego*. W: *Myśl posoborowa w Polsce*, Warszawa 1970, s. 101.

⁶ Wzmianka o tym referacie znajduje się w art. autora: *Teologia moralna powołania chrześcijańskiego*, Anal. Cracov. 2 (1970) s. 189.

⁷ Por. J. Pryszmont, *Spotkanie naukowe teologów moralistów*, Coll. Theol. 38 (1968) z. 1 s. 117—119.

⁸ a) Lublin (KUL) 11—12 IX 1968 r. Por. J. Pryszmont, *Sesja naukowa moralistów polskich*, Coll. Theol. 39 (1969) z. 1 s. 123—125.

b) Włocławek (Sem. Duch.) 9—10 IX 1969 r. Por. I. Kałucki, *Konferencja moralistów polskich...*, Coll. Theol. 40 (1970) z. 2 s. 117—120; F. Greniuk, *Sesja naukowa moralistów polskich*, Roczn. Teol. Kan. 17 (1970) z. 3 s. 93—100.

c) Kraków (rezydencja arcybpa) 3—4 IX 1970 r. Por. F. Greniuk, *Seminarium naukowe moralistów polskich*, Roczn. Teol. Kan. 18 (1971) z. 3 s. 77—85.

d) Lublin (KUL, Kongres teologów polskich) 21—23 IX 1971 r. Por. J. Bajda,

materialnej, jak i formalnej, czyli treść i metody nauczania owej dyscypliny kościelnej.⁹ Zgodnie z tymi postulatami opracowano już w Polsce nie tylko częściową, ale i całościową syntezę teologiczno-moralną. Dlatego też dalszy ciąg niniejszego opracowania zostanie ujęty w trzech zasadniczych częściach: w pierwszej dokona się zestawienia postulatów dotyczących metody, w drugiej — treści przekazu teologiczno-moralnego, w trzeciej zaś będą omówione dotychczasowe syntezy podręcznikowe teologii moralnej. Zakończenie, jako domówienie, uzupełni ewentualne pominięcia niektórych postulatów związanych z odnową etyki katolickiej.

I. ODNOWA DOTYCZĄCA METODY PRZEKAZU

W przytoczonym powyżej fragmencie z Dekretu soborowego *Optatam totius* mówi się wyraźnie, iż odnowioną teologią moralną ma ujawniać „naukowy wykład”. Stwierdzenie to nasuwa problem metodologiczny o podstawowym znaczeniu. Nie chodzi tu bowiem, jak zauważa Ks. B. Inlender¹⁰, jedynie o wyłożenie i uporządkowanie w pewnym stopniu tych elementów Objawienia, które motywują i określają postępowanie chrześcijanina i stanowią konieczny składnik kerygmatu chrześcijańskiego, lecz chodzi o takie systematyczne wyłożenie treści Objawienia, mówiące o człowieku i jego moralnym postępowaniu, które spełnią postulat „naukowości”. Myśl tę podejmuje ks. H. Juros¹¹. Zaznacza mianowicie, iż proces przebudowy ujęć teologii moralnej ujawnia wzrost znaczenia metody pozytywnej, polegającej na stosowaniu odpowiednich nauk szczegółowych w celu wyjaśnienia treści Objawienia. Pociąga to za sobą pewne niebezpieczeństwo. Istnieje bowiem obawa, że teologia moralna ograniczy się tylko do tzw. teologii moralnej pozytywnej, czyli w gruncie rzeczy do egzegezy nauczania moralności chrześcijańskiej, nauczania zawartego w przekazach Objawienia.¹² Aby więc tego uniknąć, aby odnowa teologii moralnej nie okazała się tylko połowiczna, należy zastosować także metodę spekulatywną, która przyczyni się do dogłębnego zrozumienia treści słowa Bożego. To zrozumienie może zagwarantować, w przypadku teologii moralnej, filozofia moralna, czyli etyka, w roli narzędzia interpretacji treści moralnej Objawienia.¹³

Obrady sekcji teologicznomoralnej, Coll. Theol. 42 (1972) z. 2 s. 113—116.

e) Łódź (Sem. Duch.) 4—6 IX 1972 r. Por. I. Kałucki, *Drogi i rozdroża współczesnej moralistyki polskiej*, Studia Theol. Vars. 11 (1973) nr. 2 s. 295—304; Tenże, *Perspektywy polskiego etosu, Spotkanie naukowe moralistów polskich*, Coll. Theol. 43 (1973) z. 2 s. 116—120.

⁹ Por. Z. Perz, *Główne postulaty co do treści teologii moralnej w świetle dokumentów soborowej odnowy*, Studia Theol. Vars. 66 (1968) nr 1 s. 29—48; F. Greniuk, *Wymagania metodologiczne w zakresie argumentacji teologiczno-moralnej (skróty referatu)*, Roczn. Teol. Kan. 17 (1970) z. 3 s. 97—98.

¹⁰ *Dwie koncepcje stosunku etyki filozoficznej do teologii moralnej*, Studia Theol. Vars. 6 (1968) nr 1 s. 73.

¹¹ *Chrześcijańska moralność relacji międzyosobowych*, Coll. Theol. 40 (1970) s. 66.

¹² Por. H. Juros, *Pozytywizm biblijny w teologii moralnej*, Studia Theol. Vars. 12 (1974) nr 2 s. 45—76.

¹³ „Pozytywne wiązanie wiedzy Objawionej z etyką filozoficzną polega na eksplicacji w świetle Objawienia treści naczelnej zasady etycznej (osoba winna afirmować osobę) przez eksplikację jej członów. Dokonuje się to głównie przez ukazanie, kim jest człowiek dla człowieka, poprzez ukazanie kim jest człowiek dla Boga

Podobną opinię wyraża ks. J. Majka¹⁴. Stwierdza, iż teologia moralna, posługująca się w pierwszym rzędzie metodą interpretacji teologicznej, wymaga uwzględnienia badań interdyscyplinarnych. Winna więc odwoływać się do etyki filozoficznej i do nauk humanistycznych, zwłaszcza psychologicznych i społecznych. Nauki te bowiem mogą i powinny wspomagać interpretację teologiczną.

Z przytoczonych wypowiedzi widać wyraźnie dążenie, aby „wykład naukowy” teologii moralnej zspalał w sobie myśl Bożą i myśl ludzką. Postulaty odnowy idą zatem obecnie w kierunku rewaloryzacji jej teologicznego charakteru przez powrót do źródeł biblijnych, jako do przekazu myśli Bożej. Żąda tego wyraźnie Sobór Watykański II (DFK 16). Czyni się to w przekonaniu, że w tradycyjnej teologii moralnej dominowała myśl ludzka, filozoficzna, nie zawsze odpowiadająca myśli Bożej. Do niedawna bowiem w uzasadnianiu tez teologiczno-moralnych posługiwano się Pismem św. jako zbiorem *dicta probantia*. Nie mogło to w pełni respektować autorytetu Objawienia i w konsekwencji stanowić swoistego układu myśli Bożej i myśli ludzkiej.¹⁵ Aby w dalszym ciągu błędu tego nie popełniać przyjmuje się, że Objawienie, tzn. Pismo św. i Tradycja, ma stanowić punkt wyjścia dla analizy teologicznej, która doprowadzi do wniosku o wydzwięku normatywnym.¹⁶ Na tym jednak problem się nie kończy. Rodzi się bowiem specyficzne pytanie, w jaki sposób teolog moralista winien korzystać z Objawienia? Na pierwszy rzut oka wydaje się, jak podkreśla Ks. H. Juros¹⁷, iż będzie to sposób, jaki nie odbiega od sposobu korzystania z Objawienia przez inne dyscypliny teologiczne, np. dogmatykę. Różnica sprowadzałaby się jedynie do doboru treściowo różnych przesłanek Objawienia. Teolog moralista byłby tylko zainteresowany wypowiedziami przekazu natchnionego o charakterze moralnym. Sposób natomiast interpretacji w obu dyscyplinach nie odbiegałby od siebie. Tymczasem, jak można sądzić, sposób korzystania z treści Objawienia przez dogmatyka i moralistę jest różny. Różnica polega na tym, że moralista, uprawiający swoją dyscyplinę jako teologiczną, musi uwzględnić istnienie także wiedzy moralnej o charakterze pozateologicznym. Nie może więc ignorować faktu uprawiania etyki na przesłankach racjonalnych. Winien liczyć się z wynikami jej dociekań; przede wszystkim jednak winien zabiegać o teologiczny sens owych dociekań. Dogmatyk natomiast w uprawianiu swojej dyscypliny takiej sytuacji nie

i Bóg dla człowieka”. H. Juros, T. Styczeń, *Sposoby uprawiania etyki w Polsce i ich konsekwencje dla etyki teologicznej*, Zeszyty Naukowe KUL 18 (1975) nr 1. s. 11.

Na temat, czy i kiedy teologia moralna ma charakter teologii pozytywnej lub spekulatywnej, zob. K. Wojtyła, *Czym powinna być teologia moralna?* Aten. Kapł. 51 (1959) s. 97—104.

¹⁴ *Metodologia nauk teologicznych*, Wrocław 1981, s. 282—283. Poglębiającą charakterystykę metodologiczną teologii katolickiej podał S. Kamiński, *Współczesna teologia katolicka (próba metodologicznej charakterystyki)*, Zeszyty Naukowe KUL, 21 (1978) nr 1 s. 3—16.

¹⁵ H. Juros, *Spotkame myśli Bożej z myślą ludzką w teologii moralnej*, Aten. Kapł. 65 (1973) s. 11, 19.

Analizę metodologiczną procesu przekazywania nauki moralnej przedstawił tenże autor w art. *Przepowiadanie katolickiej nauki moralnej*, *Studia Theol. Vars.* 11 (1973) nr 2 s. 129—165.

¹⁶ Por. C. Kudroń, *Perspektywy odnowy teologii moralnej*, *Homo Dei* 34 (1967) nr 4, s. 194; L. R. Stachowiak, *Biblijne ujęcie węzłowych zagadnień moralnych*, *Studia Theol. Vars.* 6 (1968) nr 1 s. 26—27; S. Smoleński, *Teologia moralna powołania chrześcijańskiego*, *Anal. Cracov.* 2 (1970) s. 195.

¹⁷ *Teologia moralna czy etyka teologiczna*. Warszawa 1980, s. 15.

ma i problem „dualizmu wiedzy” u niego nie występuje. Teolog moralista zaś musi postawić pytanie, w jaki sposób korzystać z Objawienia, aby z jednej strony był przestrzegany postulat metodologiczny teologii moralnej, jako teologii, w której punktem wyjścia jest Objawienie, z drugiej natomiast, aby był respektowany fakt istnienia wiedzy moralnej typu filozoficznego? Pytanie to, które obliuguje do konkretnej odpowiedzi, takiej odpowiedzi nie otrzymuje. Ks. H. Juros po prostu jej nie formułuje, nie przytacza. Stwierdza tylko w konkluzji swojej myśli, że korzystanie z Objawienia przez dogmatyka i moralistę nie jest identyczne, choć równobrzmiące.

Zbierając ukazane tu postulaty dotyczące metody odnowionej teologii moralnej, możemy w celu rekapitulacji przyjąć wyrażoną przez ks. B. Inlendera opinię, że dyrektywy Soboru tylko pozornie eliminują kategorie filozoficzne z moralnej dyscypliny teologicznej. Chociaż bowiem dokument soborowy sugeruje, iż elementy biblijne mogą ożywić całość kształtu wiedzy teologicznej, że wiedza ta ma być w większej mierze karmiona Pismem św., to jednak z drugiej strony unika on sugestii, jakoby etyka filozoficzna straciła swoją rację bytu w dziedzinie moralności chrześcijańskiej.¹⁸

Poza tym trzeba wziąć pod uwagę i ten fakt, iż teologia moralna, jako dyscyplina teologiczna, musi pozostać w ścisłym związku z wiedzą empiryczną. Niedopuszczalne przeto byłoby zacieśnianie zakresu teologii moralnej wyłącznie do wykładu biblijnych nakazów moralnych (biblicyzm moralny) bez uwzględniania zarówno danych filozofii moralnej, jak i aktualnej sytuacji człowieka.¹⁹

II. ODNOWA DOTYCZĄCA TREŚCI PRZEKAZU

Naukowy wykład chrześcijańskiej doktryny moralnej, o jakim wspomina Dekret soborowy *Optatam totius*, winien mieć na względzie nie tylko metodę przekazu, lecz również jego dydaktykę. W dydaktyce chodzi o taki przekaz treści, ujęty systematycznie, aby miała ona charakter i teologiczny, i moralny. Koncepcje systematycznego ujęcia treści moralnych w teologii są różne. Zależą od idei wiodącej, przyjętej przy opracowaniu owych koncepcji.²⁰

W latach poprzedzających Vaticanum II idei nadrzędnych w syntezie katolickiej moralności było przynajmniej kilka. Można tu wymienić najbardziej rozpowszechnioną koncepcję systematyki moralnej w oparciu o podstawową zasadę celu ostatecznego. Ujęcie teleologiczne teologii moralnej było dla wielu bardzo przekonywujące i miało swoje biblijne uzasadnienie. Późniejsze próby budowy teologii moralnej w oparciu o ideę realizacji Królestwa Bożego na ziemi, czy też naśladowanie Chrystusa, choć były mocno podbudowane danymi Objawienia, nie przyjęły się jednak w powszechnej dydaktyce kościelnej. Nie rozwiązywały bowiem wszystkich problemów moralnych współczesnego człowieka i świata.

Sobór Watykański II w sytuacji pogłębiającego się impasu, stanął więc przed trudnym zadaniem. Musiał mianowicie ustalić, jaki odzew

¹⁸ B. Inlender, *Dwie koncepcje...*, s. 81.

¹⁹ Tenże, *Teologia moralna wobec danych nauk empirycznych*, Aten. Kapł. 69 (1973) s. 185.

²⁰ Por. H. Juros, *Przepowiadanie katolickiej nauki moralnej*, *Studia Theol. Vars.* 11 (1973) nr 2 s. 158—160.

ma paść na hasło *aggiornamento* w dziedzinie nauczania moralności katolickiej? Niewątpliwie na decyzję wpłynęła, przeżywająca w tym czasie swój renesans, biblijna idea powołania. Sobór tę ideę pogłębił i poszerzył (KK, rozdz. V) oraz zasugerował, aby naukowy wykład teologii moralnej ukazywał „wzniosłość powołania wiernych w Chrystusie” (DFK 16).

W kręgu polskich moralistów idea powołania chrześcijańskiego znalazła prawie powszechną akceptację. Uznano, iż może być ona ideą wiodącą i nośną odnawianej teologii moralnej, że w oparciu o tę ideę można zbudować jednolity i uzasadniony system katolickiej nauki moralnej. Opinię taką wypowiedzieli w 1967 r. m. in. ks. S. Smoleński, ks. S. Olejnik, ks. B. Inlender²¹, w dyskusji po wygłoszonym przez ks. Z. Perza referacie na temat: *Wskazania Magisterium Kościoła w zakresie nauczania teologii moralnej*²².

Godnym specjalnego podkreślenia jest zaangażowanie się w sprawę odnowy teologii moralnej na gruncie polskim ks. bpa Stanisława Smoleńskiego. On to właśnie, jak wspomniano we wstępie, pierwszy wystąpił z propozycją reformy etyki teologicznej w duchu soborowym. On też opublikował zasadniczy artykuł, w którym przedstawił teologię moralną powołania chrześcijańskiego.²³ W artykule tym przyjmuje nową definicję teologii moralnej, jaką sformułował R. Latourelle:

„Teologia moralna jest metodyczną refleksją nad tajemnicą naszego powołania w Chrystusie i nad konsekwencjami tej tajemnicy w naszym codziennym życiu moralnym”.

W owej definicji powołanie stanowi normę nadrzędną, a także czynnik porządkujący całą treść teologii moralnej. Treść ta winna objąć, zdaniem ks. bpa S. Smoleńskiego, gruntowne i wszechstronnie opracowane zagadnienia antropologii teologicznej, jako że powołanie chrześcijańskie ma bardzo wyraźny personalistyczny charakter. W kontekście powołania należy również wydobyc personalistyczne ujęcie prawa naturalnego i jego powiązania z prawem Objawionym. Także wydzwięk personalistyczny posiada fenomen sumienia, jako najbliższa i subiektywna norma moralności. Jego zadaniem, według ks. bpa Smoleńskiego, jest udzielanie konkretnej odpowiedzi na pytanie, czego wymaga Bóg od człowieka w danej sytuacji.

Podmiotem, który realizuje powołanie, jest człowiek współcześnie żyjący, człowiek grzeszny, ale odkupiony. W odniesieniu więc do takiego człowieka teologia moralna, która ma z istoty swej charakter pozytywny, winna ukazywać i mocno akcentować tę prawdę, że chrześcijanin powołany jest przez Boga nie tylko do niegrzeszenia, ale do utrwalonego spełniania moralnie dobrych czynów. Realizacja powołania wymaga

²¹ H. Juros, *Sprawozdanie z dyskusji*, Studia Theol. Vars. 6 (1968) nr 1 s. 95.

²² Referat ten wygłosił autor na spotkaniu polskich teologów moralistów dnia 5 IX 1967 r. Został on następnie w części opublikowany pod tytułem: *Główne postulaty co do treści teologii moralnej w świetle dokumentów soborowej odnowy*, Studia Theol. Vars. 6 (1968) nr 1 s. 29—48.

²³ S. Smoleński, *Teologia moralna...* Autor w artykule tym snuje swą refleksję w świetle dokumentów soborowych i pozasoborowych Vaticanum II. Do dokumentów tych, związanych z teologią moralną, zaliczył: Konstytucję *Lumen gentium*, Konstytucję *Gaudium et spes*, Dekret *Optatam totius*, Dekret *Apostolicam actuositatem*, Konstytucję Pawła VI *Poenitentiini* i Encyklikę Pawła VI *Humanae vitae*.

Pojęcie powołania wprowadził Sobór Watykański II po raz pierwszy do Konstytucji *Lumen gentium* w orzeczeniu o źródła bibilijne, gdzie jawi się ono jako jedna z najczęściej powracających idei Pisma św. Tamże, s. 193.

przeło ukazania zgłębianej problematyki cnót chrześcijańskich, zwłaszcza zaś miłości Boga i bliźniego. Dominującą rolę miłości Boga i bliźniego trzeba odnaleźć we wszystkich przejawach życia chrześcijańskiego. Wyznawcy Chrystusa mają bowiem, jak zaznacza Dekret *Optatum totius*, „obowiązek przynoszenia owoców miłości za życie świata”.

Zaakcentowany przez teologię powołania personalizm daleki jest od przesadnego indywidualizmu. Pojęcie powołania chrześcijańskiego ma wyraźny aspekt społeczny: Bóg powołuje człowieka w ramach życia wspólnotowego. W związku z tym rodzi się cały szereg moralno-społecznych zobowiązań człowieka. Treść tych zobowiązań nie jest jednak w szczególności przez autora ukazana.²⁴ Ukazany jest natomiast i dokładnie wyjaśniony teocentryczny charakter odnowionej teologii moralnej. Ujęcie teocentryczne wiąże się najściślej z rolą Chrystusa w powołaniu chrześcijańskim. On bowiem jest zwornikiem tego, co w tym powołaniu jest Boskie i ludzkie. Powołanie w Chrystusie umożliwia również pełniejsze uwzględnienie w teologii moralnej Ducha Świętego. Tak więc autentyczne życie moralne chrześcijanina musi mieć charakter trynitarny, tzn. ma być skierowane ku Ojcu przez Syna w Duchu Św.²⁵

Podsumowując należy stwierdzić, że powołanie jest przede wszystkim dziełem Boga i dlatego teocentryczne ujęcie etyki katolickiej może być konsekwentnie przeprowadzone nie tylko w punkcie wyjściowym pierwszych traktatów, ale w całej teologii moralnej, zarówno fundamentalnej, jak i szczegółowej.²⁶

Podjęta przez ks. bpa S. Smoleńskiego soborowa idea powołania chrześcijańskiego w konkretnym odniesieniu do teologii moralnej, znalazła pełne poparcie ze strony wybitnego polskiego biblisty w osobie ks. K. Romanika. Dał on temu wyraz w artykule: *Temat powołania Bożego i jego konsekwencje dla teologii moralnej*²⁷. Na tle ukazanej kluczowej i uprzywilejowanej pozycji powołania Bożego zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie, autor dowodzi tezy, że fakt powołania człowieka przez Boga winien stanowić główny motyw wszystkich pocz-

²⁴ Ks. S. Smoleński nie wyszczególnia również owych zobowiązań społeczno-moralnych we wcześniejszym swoim artykule: *Teologia moralna wobec potrzeb świata współczesnego*, Coll. Theol. 38 (1968) z. 1 s. 19—29. W artykule tym chodzi autorowi o ukazanie moralnych aspektów Konstytucji pastoralnej *Gaudium et spes*. Zaznacza jednak, że „dokument soborowy stawia teologii moralnej trudne zadanie wypracowania możliwie bliskich życiu ogólnych norm, które mają stanowić jakby punkt odniesienia w obiektywnym rozstrzygnięciu poszczególnych problemów etycznych”. Tamże, s. 27.

²⁵ Ks. J. Majka uważa, iż naczelne miejsce w nowej koncepcji teologii moralnej winien zająć postulat chrystocentryzmu, jako że moralność chrześcijańska jest moralnością człowieka zjednoczonego z Chrystusem w Kościele. Dz. cyt., s. 200—202. Por. J. Pryszmont, *Wokół nowych ujęć problematyki teologiczno-moralnej*, Coll. Theol. 49 (1979) z. 4 s. 15—17.

²⁶ Na temat powołania chrześcijańskiego zob.: J. Bajda, *Biblijna koncepcja powołania chrześcijańskiego w genezie Konstytucji dogmatycznej o Kościele*, Anal. Cracov. 2 (1970) s. 227—248; B. Inlender, *Nadprzyrodzone powołanie człowieka*, Aten Kapł. 62 (1970) s. 196—207; K. Romanik, *Powołanie w biblii*, Katowice 1975; M. Kołodziejczyk, *Teologia powołania chrześcijańskiego w jego wymiarze wspólnotowym*, Anal. Cracov. 8 (1976) s. 133—146; S. Nowak, *Eklezjalny aspekt powołania w wypowiedziach II Soboru Watykańskiego*, tamże, s. 147—164; J. Stępień, *Biblijna idea powołania człowieka*. W: *W kierunku człowieka*, Warszawa 1971 s. 119—132; S. Rosik, *Przeznaczenie i powołanie człowieka oraz ich teologiczna wiarygodność*, Roczn. Teol. Kan. 27 (1980) z. 3 s. 47—67; Fundamentalną jednak pozycją w tej dziedzinie jest rozprawa habilitacyjna J. Bajdy, *Powołanie chrześcijańskie jako zasada teologii moralnej*, Warszawa 1979 (maszynopis, str. 218).

²⁷ Roczn. Teol. Kan. 19 (1972) z. 2 s. 95—97.

nań moralnych i normę naszego postępowania. Dlatego też nie może on być pominięty we współczesnych konstrukcjach teologii moralnej. Moralność bowiem oparta na idei powołania ukazuje wyraźnie podporządkowanie naszego postępowania woli Chrystusa (przypowieść o zaproszeniu na gody). Zasluguje także w pełni na miano moralności całkowitego zaufania Bogu. Idea powołania daje przy tym właśnie podstawy dla poprawnego rozumienia grzechu, żalu i nawrócenia. Przede wszystkim jednak moralność oparta na idei powołania uwydatnia dobitnie autentyczną koncepcję Boga, który pragnie naszego dobra, z którym nie powinno się dyskutować motywów Jego postępowania, domagać się znaku, którego samo słowo powinno być dla nas najwyższą normą postępowania. Bóg bowiem to Ten, który powołuje (Rz 9, 12; Gal 5, 8).

Refleksję nad strukturą odnowionej teologii moralnej i drogami kształtowania chrześcijańskiej doktryny etycznej, podejmuje również ks. T. Sikorski²⁸. W jego rozumieniu budowę teologii moralnej od strony przekazu treści należy oprzeć nie tyle na idei powołania chrześcijańskiego, co na idei spotkania stworzenia ze swoim Stwórcą, spotkania, które zawsze aktualnie dokonuje się w Kościele. Powołanie bowiem zwraca większą uwagę na akt skierowania się Boga ku człowiekowi i na samą odpowiedź człowieka wezwanego. Spotkanie zaś jest czymś więcej. Tutaj Bóg daje się człowiekowi, a człowiek akceptując Boże otwarcie się otrzymuje nowy kształt ontyczny i nowy, nadprzyrodzony wymiar życia. W spotkaniu akt powołania i odpowiedzi człowieka ma również swoje znaczenie. Jest koniecznym warunkiem i podstawą spotkania Boga z człowiekiem. To spotkanie dokonuje się niekoniecznie na sposób spokojnej akceptacji daru, lecz także w uciążliwym poszukiwaniu, a nawet w dramatycznym spięciu. Przede wszystkim jednak spełnia się ono ze strony obu partnerów w terażniejszości.

W zakończeniu swojej refleksji autor utrzymuje, iż odnowa teologii moralnej na gruncie polskim wtedy przybierze realny i trwały kształt, gdy jej struktura oprze się na fundamencie zasadniczej dla chrześcijaństwa idei spotkania i gdy teologia spotkania uwzględni przypadającą w niej rolę zarówno teologa, jak i świadectwo życia wszystkich wiernych.²⁹

Obie przytoczone tu koncepcje budowy odnowionej teologii moralnej nie różnią się zasadniczo między sobą. Ich idee wiodące są zbliżone i ściśle z sobą korespondują. Inna natomiast koncepcja, będąca pomysłem ks. S. Witka³⁰, odbiega od struktury tam nakreślonej. Jest to oczywiście propozycja o walorze dyskusyjnym, nie wchodząca w szczególówce uzasadnienia. Niemniej jest to wkład, który jasno ukazuje nową systematyzację problemów teologii moralnej. Całość dzieli się na trzy tradycyjne części. Pierwsza część to antropologia moralna, omawiająca egzystencjalne, psychofizyczne, społeczne, etyczne i religijne podstawy moralności. Druga część, która stanowi już teologię moralną szczegółową, omawia moralność życia indywidualnego. Będzie to więc moralność życia

²⁸ *Kształtowanie katolickiej nauki moralnej*, *Studia Theol. Vars.* 11 (1973) nr 2 s. 119—128.

²⁹ Zagadnienia związane z ideą spotkania człowieka z Bogiem omawia ks. T. Sikorski w art.: *Eklezjalno-sakramentalny charakter moralności chrześcijańskiej*, *Aten. Kapł.* 65 (1973) s. 102—112; *Teologia społeczna w kręgu problematyki teologicznej*, W: *W kierunku prawdy*, Warszawa 1976 s. 265—275.

³⁰ *Model współczesnej teologii moralnej*, *Rocz. Teol. Kan.* 15 (1968) z. 3 s. 85—105.

biologicznego, psychicznego, religijnego, działalności zewnętrznej, stosunków międzyosobowych. Część trzecia, także stanowiąca teologię moralną szczegółową, rozważa moralność życia zbiorowego. W części tej ukazane są takie problemy, jak moralność życia ekonomicznego, kulturalnego, społecznego, wspólnoty ludzkiej oraz Ludu Bożego.

Wzorem dla tego rodzaju układu treści, zdaniem ks. S. Witka, jest nauka Soboru Watykańskiego II, zwłaszcza zaś Konstytucja pastoralna *Gaudium et spes*. Zgodnie z duchem dokumentów soborowych ukazany tu układ winien być wypełniony treściami biblijnymi i patrystycznymi, wypowiedziami Magisterium Kościoła, a także twierdzeniami innych nauk kościelnych oraz świeckich.³¹ Układ ów ujmuje wszystkie zjawiska życia ludzkiego w sposób aksjologiczny i w perspektywie dynamicznej.

Zbierając wypowiedzi polskich moralistów odnośnie do treści przekazu chrześcijańskiej doktryny moralnej, możemy zauważyć, że idea powołania, a także idea osobowego spotkania wnoszą zasadnicze ubogacenie problematyki moralnej, że osadzenie rzeczywistości etycznej na osi fenomenologiczno-aksjologicznej, stwarza możliwości konstruktywnej systematyki teologiczno-moralnej. Odpowiednio przy tym potraktowano eklezjalno-społeczny i wspólnotowy charakter życia chrześcijańskiego i jego eschatologiczny wymiar³², z uwzględnieniem znaczenia nadprzyrodzonej nadziei³³, jak również miłości i wiary. Nastąpiło wyraźne przesunięcie akcentu z przedmiotowego charakteru moralności na podmiotowy, przy jednoczesnym ukazaniu potrzeby personalistycznego podejścia do poruszanych zagadnień.³⁴

III. ODNOWA UKAZANA W SYNTEZIE PRZEKAZU

Cytowany już parokrotnie fragment wypowiedzi Soboru Watykańskiego II, dotyczący odnowy teologii moralnej, zawiera niewątpliwie wyraźną intencję, aby sugestie tam ukazane przybrały realne kształty w postaci podręcznika teologii moralnej o współczesnym obliczu. Nie prosta to jednak sprawa i ryzyko fiaska zbyt wielkie, zwłaszcza gdy się chce podjęte dzieło doprowadzić do końca. Na szczęście ludzi odważnych i kompetentnych w dziedzinie nauki teologiczno-moralnej także i u nas w Polsce nie zabrakło. Z projektami ramowego układu podręcznika teologii moralnej wystąpili w 1968 r. ks. S. Olejnik, ks. S. Smoleński, ks. S. Witek. Po dyskusji w gronie specjalistów przyjęto projekt referowany przez ks. S. Smoleńskiego. Ujmuje on teologię moralną jako teologię wezwania Bożego oraz życiowej odpowiedzi człowieka. Całość ma być zbudowana w oparciu o ideę powołania chrześcijanina przez Boga do współpracy z Nim w planie stwórczym i zbawczym.³⁵ Syntezę tej kon-

³¹ Por. S. Witek, *Zagadnienie źródeł w teologii moralnej*, Coll. Theol. 39 (1969) z. 1 s. 17—34.

³² Por. S. Podgórski, *Eschatologiczne znamię moralności chrześcijańskiej*, Aten. Kapł. 65 (1973) s. 50—72.

³³ Por. J. Bajda, *Doczesne zadanie człowieka a nadzieja chrześcijańska*, tamże, s. 73—89.

³⁴ J. Pryszynt, *Wokół nowszych ujęć...*, s. 10

³⁵ Por. H. Juros, *Z dyskusji nad projektem polskiego podręcznika teologii moralnej*, Coll. Theol. 39 (1969) z. 1 s. 126—127.

cepcji teologii moralnej podjął się opracować, powołany w 1969 r., zespół autorów pod przewodnictwem ks. bpa S. Smoleńskiego. Zespół opracował i wydał w maszynopisie *Zarys teologii moralnej*, którego układ materiału wszedł do obowiązującej od 1972 r. na terenie Polski *Ratio institutionis sacerdotalis*.³⁶ Na wydanie książkowe *Zarysu* trzeba było poczekać jeszcze kilka lat. Dopiero bowiem w 1976 r. w wydawnictwie św. Krzyża w Opolu, odbity na małej poligrafii, ukazał się podręcznik zatytułowany: *Powołanie chrześcijańskie. Zarys teologii moralnej*. Tom I. *Istota powołania chrześcijańskiego*³⁷. W dwa lata później to samo wydawnictwo wznowiło edycję tegoż podręcznika już techniką typograficzną.³⁸

Wydany drukiem I tom *Powołania chrześcijańskiego* odbiega w wielu miejscach od układu zaprezentowanego w maszynopisie. Było to niewątpliwie rezultatem głębszych przemyśleń, jakie ujawniły się podczas wielokrotnych dyskusji w zespole autorskim i na spotkaniach Sekcji teologiczno-moralnej.³⁹ W układzie materiału podręcznika, jak piszą autorzy w przedmowie, starano się o stopniowe poszerzenie zasobu pojęć, wychodząc z najbardziej podstawowych danych Objawienia o istocie zbawienia chrześcijańskiego i zaangażowaniu się człowieka w realizację chrześcijańskiego powołania.

Tom I podręcznika skupia w sobie zagadnienia podstawowe dla przyjętej koncepcji. Jego treść w pewnym stopniu odpowiada tematyce dawniejszej teologii moralnej ogólnej. Omawiane problemy ukazane są jednak jako aspekty objawionej prawdy o Bożym powołaniu, które ostatecznie wyjaśnia i uzasadnia całą dziedzinę moralności ludzkiej.⁴⁰

W części fundamentalnej, tzn. w tomie I, zasadnicze miejsce zajmuje wykład chrześcijańskiej antropologii. Wykładowi temu poświęcony jest rozdział II. (Rozdz. I zawiera wprowadzenie do teologii moralnej). Dalsze rozdziały przedstawiają dokładniej problematykę związaną z istotnymi elementami powołania. Omawia się tutaj zagadnienie prawa, sumienia, czynu moralnego, cnoty, grzechu. Rozwinięta w takim ujęciu interesująca idea powołania, która jak młode wino mogłaby rozsądzić stare bukłaki, jest, zdaniem ks. T. Sikorskiego⁴¹, wyraźnym ustępstwem na rzecz dawniejszych schematów. Należy w tym miejscu wyrazić również pewne zdziwienie, że wydanie podręcznikowe, omawiając nowe ujęcie teologii moralnej nie podaje tak podstawowego sformułowania, jakim jest definicja danej dyscypliny kościelnej. Jest to o tyle niezrozumiałe, iż podręcznik przytacza jasną i konkretną definicję teologii w ogóle,

³⁶ Por. F. Greniuk, *Próba oceny nowej koncepcji teologii moralnej*, Roczn. Teol. Kan. 21 (1974) z. 3 s. 39–52.

Skład zespołu autorskiego: Przewodniczący — bp Stanisław Smoleński, Członkowie: ks. Franciszek Greniuk, ks. Bogusław Inlender, ks. Helmut Juros, ks. Jan Nowak, ks. Stanisław Olejnik, ks. Zygmunt Perz, ks. Stanisław Podgórski, ks. Władysław Poplatek, ks. Jan Pryszynt, ks. Seweryn Rosik.

³⁷ Praca zbiorowa, s. XVII + 331, nakład 500 egz.

³⁸ Praca zbiorowa s. 183, nakład 3000 egz. W roku 1983 ukazało się w Częstochowskim wydawnictwie Diecezjalnym wydanie trzecie, nie zmienione, o nakładzie 5000 egz.

³⁹ Dla przykładu można przytoczyć usunięcie w druku całego ostatniego rozdziału nt. *Eschatologiczny kres ludzkiego powołania* oraz wyjęcie z rozdziału *Rozpoznanie powołania chrześcijańskiego* całej części dotyczącej prawa i umieszczenie jej w odrębnym rozdziale pt. *Normatywny charakter Bożego powołania*.

⁴⁰ *Powołanie chrześcijańskie*, t. 1, Opole 1978², s. 7.

⁴¹ Rec.: *Powołanie chrześcijańskie*, Coll. Theol. 48 (1978) z. 2 s. 120.

a odpowiednia definicja teologii moralnej, zapożyczona wprawdzie, ale była podana już przez ks. bpa S. Smoleńskiego w jego cytowanym artykule, a także w maszynopisie wstępu do części szczegółowej podręcznika (str. 4).

Następną, chociaż z racji na rok wydania pierwszą, także tylko częściową, próbą syntezy teologii moralnej w duchu soborowej odnowy, jest podręcznik ks. S. Witka, profesora KUL. Z czterotomowego opracowania pod ogólnym tytułem *Teologia moralna*, ukazał się tom I: *Teologia moralna fundamentalna*. Dzieli się on na dwie części: *Antropologia moralna*, wydana w Zakładzie Małej Poligrafii KUL w r. 1974 i *Prakseologia moralna*, tamże powielona w 1976 r.⁴²

Nowością podręcznika ks. S. Witka jest, jak zaznacza sam autor, możliwie szerokie wykorzystanie trzech zasadniczych źródeł teologii moralnej, tj. tekstów Pisma św., doktryny Soboru Watykańskiego II i nowszych wypowiedzi papieskich oraz osiągnięć nauk współczesnych, zwłaszcza antropologicznych.⁴³

W swoim śmiałym i nowatorskim ujęciu autor nie kieruje się wskazaniami Dekretu *Optatam totius*, gdyż, jego zdaniem, owe wskazania mają charakter postulatu, a nie programu i nie otwierają się w pełni na sposób myślenia współczesnego człowieka. Natomiast inspiracją twórczą dla koncepcji autora są możliwości rozwoju teologii moralnej ukazane w Konstytucji *Gaudium et spes*, w allokucji Pawła VI *I nostri passi* z dnia 4 V 1970 r. oraz w dokumencie Kongregacji Nauczania Katolickiego *Superioris Italiae* z 7 XII 1969 r.⁴⁴

Tom I, jako element składowy całości systematycznej nauki moralnej, ujmuje problemy moralne między innymi w kategoriach wartości. Nadawanie tym problemom rysu aksjologicznego, pozwala znaleźć wspólny język z człowiekiem czasów dzisiejszych, nawiązać do jego sposobu myślenia i wyrażania się.⁴⁵ Słuszna jest tu uwaga ks. S. Rosika⁴⁶, że dopiero obie części tomu I tworzą całość treściowo zrozumiałą i pozwalają wniknąć w logiczny związek poruszanych w nich zagadnień. Zrozumienie to jednak w pewnych razach utrudniają formułowane przez ks. S. Witka definicje. I tak np. definicja teologii moralnej brzmi: jest to nauka o zachowaniu się człowieka w układach relacyjnych rzeczywistości stwórczo-zbawczej (cz. I, s. 5). Moralność zaś — według jego definicji — jest to wartościowość w układzie finalistycznym człowieka (cz. II, s. 58). Aby poprawnie zrozumieć sens owych sformułowań, autor podaje szczegółowe objaśnienia wszystkich członów definicji. Ale, czy o to chodzi? Wiadomo przecież, że definicja powinna wyjaśniać od razu istotę rzeczy.⁴⁷ Stąd tak ważne jest wypracowanie dla teologii moralnej pojęć, także nowych, ale jednoznacznych. Posługiwanie się zaś językiem nowator-

⁴² Następne tomy są zatytułowane: a) t. 2 *Teologia moralna życia indywidualnego*, b) t. 3 *Teologia moralna życia zbiorowego*, c) t. 4 *Teologia moralna kultury przedmiotu*.

⁴³ *Teologia moralna fundamentalna*, cz. 1, Lublin 1974 s. 5.

⁴⁴ Tamże, s. 12.

⁴⁵ Tamże, s. 25. Por. S. Rosik, Rec. ks. Stanisław Witek, *Teologia moralna fundamentalna*, cz. 1: *Antropologia teologiczna*, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Lublin 1974. Roczn. Teol. Kan. 22 (1975) z. 3 s. 71.

⁴⁶ Rec.: Ks. Stanisław Witek, *Teologia moralna fundamentalna*, Cz. 2: *Prakseologia moralna*, KUL, Lublin 1976. Roczn. Teol. Kan. 25 (1978) z. 3 s. 51.

⁴⁷ Tamże.

skim kryje w sobie ryzyko i może prowadzić nieraz do nieporozumień,⁴⁸

Trzecim opracowaniem syntezy podręcznikowej teologii moralnej w języku polskim i w duchu odnowy soborowej, jest dzieło znanego i wybitnego specjalisty owej dyscypliny nauczania kościelnego — ks. S. Olejnika, profesora ATK. Dzieło to stanowi na terenie nauki polskiej właściwie pierwsze całościowe opracowanie myśli teologiczno-moralnej. To bowiem co wyszło spod pióra J. Woronieckiego, mianowicie *Katolicka etyka wychowawcza*⁴⁹, chociaż przedstawia także próbę syntezy, stanowiącą specyficzną symbiozę etyki z pedagogiką, „przeznaczona jest dla szerokich warst naszej inteligencji” (t. I, s. 10).

Oddany zaś „do rąk duchownych i świeckich studentów” (s. 8) podręcznik ks. S. Olejnika nosi tytuł: *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*⁵⁰. Wydany w 1979 r. przez ATK jest, jak zaznacza sam autor, trzecią z kolei wersją jego podręcznikowej syntezy katolickiej nauki moralnej. Tamte, publikowane techniką małej poligrafii, miały raczej tradycyjne ujęcie, chociaż nie były pozbawione aktualnej problematyki. Obecny podręcznik został opracowany w oparciu o soborowe dyrektywy teologicznej odnowy. Całościowemu ujęciu przyświecała „centralna idea szeroko pojętego daru udzielonego ludziom przez Boga, a stanowiącego dla nich wezwanie, na które mają w całym swoim życiu odpowiedzieć” (s. 73). W odróżnieniu zatem od wiodącej idei powołania chrześcijańskiego, którą ks. S. Olejnik również przyjmuje, jego koncepcja zakłada przede wszystkim potrzebę ukazania właściwej i pełnej odpowiedzi na powołanie Boże.

Co do roli całości pracy, ujęta w dwóch merytorycznych częściach: ogólnej i szczegółowej, daje możliwość łatwego prześledzenia toku wywodów autora. Przedstawione zagadnienia od strony humanistycznej i chrześcijańskiej, ukazujące człowieka w jego wymiarach ziemskich i nadprzyrodzonych, stanowią dobrą podbudowę antropologiczną do ukazania zobowiązań moralnych płynących z powołania.⁵¹ Ważną przy tym rolę odgrywa specyficzny język autora: narracyjny, komunikatywny, skłonny do ujęć kerygmatacznych.⁵²

W związku z konstrukcją całości podręcznika zasadne pytanie stawia ks. S. Witek w swojej recenzji, czy zagadnienie grzechu brane w ogólności nie lepiej zostawić w pierwszej, ogólnej części teologii moralnej, zgodnie z dotychczasową, sięgającą św. Tomasza, tradycją podręcznikową?⁵³ Przeniesienie problemu zła moralnego do części szczegółowej budzi również zastrzeżenie natury logicznej. Ks. W. Słomka kwestionuje mianowicie postawienie problemu zła przed omawianiem powołania do miłości, kultu, zadań społecznych. Tymczasem problemu grzechu nie

⁴⁸ I. Kałucki, Rec.: *Teologia moralna fundamentalna*, Coll. Theol. 48 (1978) z. 2 s. 117.

⁴⁹ Tom 1: *Etyka ogólna*, Kraków 1948²; Tom 2, cz. 1: *Etyka szczegółowa*, Kraków 1948; Tom 2, cz. 2: *Etyka szczegółowa. Stosunki międzyludzkie* (bez roku wyd., odbito na powielacz).

⁵⁰ Warszawa 1979, s. 813, nakład 6350 egz.

⁵¹ I. Kałucki, Rec.: *Medulla theologiae moralis*, Coll. Theol. 50 (1980) z. 2 s. 127.

⁵² S. Rosik, Rec.: *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże*, Aten. Kapł. 72 (1980) s. 164.

⁵³ Rec.: Ks. Stanisław Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*. Warszawa 1979 s. 813. Akademia Teologii Katolickiej, Roczn. Teol. Kan. 27 (1980) z. 3 s. 83.

można zrozumieć bez uprzedniego rozważenia powołania nie tylko do wiary, nadziei, lecz także miłości chrześcijańskiej⁵⁴

Mimo tych i innych jeszcze zastrzeżeń, wszyscy recenzenci podręcznika podkreślają, że dzieło ks. prof. S. Olejnika, jako jego *opus vitae, opus magnum*, jest osiągnięciem unikalnym, jest dziełem, które z całą pewnością wywrze głęboki ślad w dydaktyce i pedagogice Kościoła w Polsce.⁵⁵

DOMÓWIENIE

Niniejsze opracowanie, które ukazało kierunki odnowy teologii moralnej, nie uwzględniło oczywiście wszystkich postulatów, jakie polscy teologowie i świeccy katolicy wysuwali pod adresem współczesnej etyki chrześcijańskiej. Do tych postulatów należy zaliczyć problem ekumenizmu. Ekumenizm bowiem jest faktem niekwestionowanym w rozwoju współczesnej teologii katolickiej. Ma on również swój wymiar w odniesieniu do zagadnień moralnych.⁵⁶ Zgłębienie owych zagadnień nastąpi zwłaszcza wówczas, gdy katolicka nauka moralności w należytej mierze skorzysta z wartości wschodniego chrześcijaństwa, zwłaszcza zaś prawosławia. Znanym i kompetentnym rzecznikiem tego kierunku jest u nas ks. prof. J. Pryszmont z ATK.⁵⁷ Nie obce są także głosy wśród polskich teologów, by dostrzegać i uwzględnić wartości pozachrześcijańskie w dziedzinie moralności katolickiej.⁵⁸

Ciekawym również postulatem, stawianym współczesnej teologii moralnej, jest wypracowanie takich ustaleń, aby Lud Boży mógł poprawnie odczytywać znaki czasu. Ma to związek z ujawnioną przez Sobór Watykański II aktualnością charyzmatów.⁵⁹

Pominięcie tych, a może jeszcze innych wymogów dotyczących się odnowy teologiczno-moralnej, było podyktowane jednością i zwartością poruszonych problematyki. Jeśli zatem problematyka wysuwanych postulatów odnowy przekazu katolickiej nauki moralnej została właściwie ujęta i wykorzystana, spełniła tym samym założenia niniejszego opracowania, a co najważniejsze, ujawniła poważne i niekwestionowane osiągnięcia myśli teologiczno-moralnej w Polsce.

⁵⁴ Rec.: Ks. Stanisław Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979 s. 813. Rocz. Teol. Kan. 27 (1980) z. 3 s. 86.

⁵⁵ S. Rosik, Rec.: *W odpowiedzi na dar...*, s. 167. Por. Z. Rogalski, Rec.: Ks. S. Olejnik, *W odpowiedzi na dar i powołanie Boże. Zarys teologii moralnej*, Warszawa 1979 s. 813, Aten. Kapł. 71 (1979) s. 374—377; A. Młotek, Rec.: *Synteza teologii moralnej*, Colloquium Salutis 13 (1981) s. 321—324.

⁵⁶ Por. W. Dudek, *Ekumeniczny wymiar zagadnień moralnych*, Aten. Kapł. 65 (1973) s. 226—239.

⁵⁷ *Myśl prawosławna a odnowa katolickiej teologii moralnej*. W: *W kierunku prawdy*, Warszawa 1976 s. 254—264.

⁵⁸ Por. T. Kania, *Moralność chrześcijańska otwarta na wartości pozachrześcijańskie*, Aten. Kapł. 65 (1973) s. 217—225.

⁵⁹ Por. S. Olejnik, *Miejsce Ludu Bożego i znaków czasu w teologii moralnej*, tamże, s. 90—101.

RINNOVAMENTO DELLA TEOLOGIA MORALE NELLE PUBBLICAZIONI POSTCONCILIARI POLACCHE

Sommario

Inspirazione decisiva del rinnovamento della teologia morale sul terreno polacco sono state le enunziazioni del Concilio Vaticano II. In base a queste enunziazioni i postulati avanzati toccavano il metodo, il contenuto e la sintesi di tramandazione della teologia morale.

Il metodo di tramandazione, secondo i moralisti polacchi, d'una parte deve apprezzare più, che finora il pensiero di Dio, cioè la Rivelazione; d'altra parte rispettare i principi della filosofia morale, delle discipline umanistiche e l'attuale situazione dell'uomo.

Il contenuto di tramandazione i moralisti polacchi ammuccionano attorno a certe idee principali. Una di esse, più avanzata da Mons. S. Smoleński, è l'idea della vocazione cristiana. Ha un carattere particolarmente teocentrico e cristocentrico. Suggestiva vero da Don T. Sikorski è l'idea del incontro tra uomo e Dio, che si sta effettuando attualmente nella Chiesa. Terza concezione del sistema del contenuto della tramandazione fu uscita da Don S. Witek. Essa appoggia la realtà etica all'asse fenomenologico-axiologico.

La sintesi della tramandazione rappresentano i tre manuali della teologia morale pubblicati in Polonia: 1° Lavoro collettivo, *Vocazione cristiana. Tratto della teologia morale*. Vol. I, tre edizioni, ultima 1983; 2° S. Witek, *Teologia morale*. Vol. I, parte 1 e 2, Lublin 1974, 1976; 3° S. Olejnik, *In riscontro a dono e vocazione di Dio. Tratto della teologia morale*. Varsavia 1979. È la prima, completa elaborazione della teologia morale in lingua polacca. Costituisce un lavoro di gran valore didattico e pedagogico.

Si deve anche accennare, che complemento finale di questo articolo allude ai postulati moderni toccati tra l'altro i momenti ecumenici nella dottrina morale cattolica.